

Joodse aanwezigheid in Oostende (1)

Ann Van Loo

WOORD VOORAF

Door de eeuwen heen heeft de religie steeds een belangrijke rol gespeeld. Niet alleen omdat ze een grote impact had op het denken en handelen van de mens, maar ook doordat ze een aanzienlijke bijdrage leverde tot het patrimonium. Geen enkel dorps- of stadsgezicht is immers volledig zonder de aanwezigheid van religieuze gebouwen.

Hoewel het jodendom kwantitatief gezien niet de grootste godsdienst is, heeft het wel een diepgaande invloed gehad. Het werd de moedergodsdienst van de islam en het christendom.

Als leerkracht godsdienst heb ik al heel vaak ondervonden hoe sterk het erfelijk materiaal nog doorwerkt. Wanneer je de bijbelse symbolentaal, bepaalde kerkelijke feesten en de liturgische rituelen beter wil begrijpen, word je onvermijdelijk geconfronteerd met de joodse denk- en leefwereld.

Het is voor mij evenwel onmogelijk geweest om een volledig beeld weer te geven. Allereerst vertoont de evolutie die ik probeer te schetsen een aantal hiaten, o.a. omdat het stadsarchief tijdens WO II in de vlammen is opgegaan.

Bovendien heb ik de beschrijving van de rituelen, omwille van plaatsgebrek, beperkt gehouden.

Een oprecht "dank u wel" aan:

- mevr. Wulfowicz, die mij rondleidde in de synagoge en mij veel waardevolle info bezorgde.

- Vincent Duflou en Martine Meire, die mij hielpen bij het verzamelen van documentatie.

- Koen Verwaerde, die heel behulpzaam was toen ik inlichtingen over het Israëlitisch kerhof inwon.

INLEIDING

1. Verklaring van enkele namen

- De naam "jood" is afgeleid van het Hebreeuwse woord "Jehoedie", wat "inwoner van Jehoeda" (= Judea) betekent.

- "Israël" wil zeggen "Hij die strijdt met God"

In Gen. 32,29¹ lezen we hoe de patriarch Jacob

die naam kreeg van een engel, nadat ze de hele nacht met elkaar gestreden hadden.

- Het Hebreeuws behoort net zoals het Arabisch tot de Semitische taalgroep. Het werd gesproken en geschreven tot aan de vroege Middeleeuwen. Nadien werd het enkel nog als geschreven taal gebruikt in religieuze en literaire teksten. Toen de joden sedert het einde van de vorige eeuw naar Israël begonnen te emigreren, herleefde het Hebreeuws als gesproken taal.

2. Wie is jood?

- Volgens de orthodoxe opvatting is men jood als men geboren is uit een joodse moeder of als men zich bekeerd heeft. In dit laatste geval moet men bereid zijn Hebreeuws te studeren en de 613 geboden van de Wet te leren en na te leven. Bovendien moeten de mannen zich laten besnijden² en wordt van de vrouwen verwacht dat ze een ritueel bad nemen in de mikva³.

- In bepaalde niet-traditionele kringen vindt men echter dat men andere criteria moet hanteren. Zo is men bijvoorbeeld van oordeel dat je even goed jood bent als alleen je vader jood is.

3. Joden in de wereld

- Tegenwoordig zijn er maar 12 miljoen joden meer in de wereld. Vóór WO II lag dat cijfer beduidend hoger, maar door de waanzinnige holocaust verloren zes miljoen joodse mensen het leven.

- De joden leven verspreid over de hele wereld (= diaspora). Nog geen vierde woont in de staat Israël en 41 procent verblijft in Noord-Amerika. Ook in Rusland en in Europa leven heel wat joden.

- Een (groeïend) aantal is absoluut niet meer godsdienstig, maar blijft zich toch sterk verbonden voelen met de eigen tradities.

1) Genesis (= eerste boek van de bijbel), hoofdstuk 32, vers 29

2) Op de achtste dag na de geboorte wordt de voorhuid verwijderd door een officiële besnijder (Mohel). Bij deze gebeurtenis moeten minstens 10 mannen aanwezig zijn.

3) Een rituele badplaats.

4. Joden in België

- Men schat het aantal joden in ons land op ongeveer 45.000. Dit cijfer is zeker niet 100% nauwkeurig, want heel wat personen van joodse afkomst zijn geen lid van een joodse gemeente of staan niet bekend als jood.

- Brussel telt het grootste aantal joodse mensen (ongeveer 27.000); gevolgd door Antwerpen (ca. 16.000). De rest is verspreid over kleinere gemeenschappen in Gent, Luik, Charleroi, Aarlen, Knokke en Oostende.

- De joden in Antwerpen vallen het meest op. Dit komt doordat er onder hen heel veel aanhangers van het chassidisme⁴ zijn. Antwerpen wordt trouwens vaak "het Jeruzalem van het Westen" genoemd.

II. DE SITUATIE VAN DE JODEN IN OOSTENDE

1. Middeleeuwen tot en met de 17de eeuw

Vanaf de Middeleeuwen t.e.m. de 17de eeuw heeft men in Oostende geen tastbare sporen van joodse aanwezigheid teruggevonden. Dat is vrij logisch, want in die tijd mochten de Israëlieten zich niet vestigen binnen de poorten van een stad. Men acht het echter niet onwaarschijnlijk dat kooplui, die tijdens de Middeleeuwen de handelsweg Keulen-Maastricht-Gent-Brugge-Londen namen, soms Oostende aandeden. Er zouden in die periode wel joodse mensen gewoond hebben in kleinere centra, zoals bijv. Koekelare.

2. Achttiende eeuw

- In juli 1756 beval Karel van Lotharingen⁵ om een telling te houden van de joden in de Oostenrijkse Nederlanden. Volgens deze telling woonde toen in heel Oostende geen enkele jood.

- Nog in hetzelfde jaar, tijdens de maand november, kreeg de stadsmagistraat een brief die voor de joden wel heel ongunstig nieuws bevatte. Bij decreet werden ze namelijk verplicht om jaarlijks driehonderd florijnen te betalen, als ze in de stad wilden wonen. Deze taks kon hen al opgelegd worden als ze er langer dan 48 uur verbleven. Een dergelijke maatregel stond natuurlijk zowat gelijk met een verbanning...

- Gelukkig veranderden de tijden. In de tweede helft van de 18de eeuw kwam er een langzaam en moeilijk emancipatieproces op gang. Jozef II

bevrijdde, als verlicht despoot, de joden van de meest extreme restricties.

In Oostende dienden in 1781 verscheidene Amsterdamse en Duitse kooplui een aanvraag in om het burgerschap te bekomen. Het feit dat onze stad toen het statuut van vrijhaven verkregen had, zal hier wellicht niet vreemd aan geweest zijn.

Dit verzoek werd uiterst negatief onthaald door de burgemeester en de schepenen. Zij vreesden dat de joden een ernstige bedreiging zouden vormen voor de reeds gevestigde handelaars.

De aanvraag werd doorgeschoven naar de Raad van Vlaanderen, die een onderzoek instelde naar hun zeden, rechtschapenheid en bezit. Het resultaat was erg positief. De Raad was van oordeel dat de stad er heel wat baat zou bij hebben om deze mensen op te nemen.

Een van de eerste joden die zich hier kwam vestigen, was de Amsterdammer Ezechiël de Jonghe. Hij werd in 1782 aangesteld tot make-laar in koloniale waren en tabak.

Uit een dossier dat bewaard is in het Rijksarchief van Gent blijkt dat hij op een bepaald moment betrokken werd in een rechtszaak i.v.m. vervalste goudstaven. Hij werd gearresteerd, maar kwam bij gebrek aan bewijzen weer vrij.

Het aantal Israëlieten in Oostende nam gestaag toe. In 1788 vroeg de Portugees Salomon Mendez zelfs om een begraafplaats voor zijn verwanten en geloofsgenoten aan te leggen. Hij bezat een stuk grond buiten de Westpoort⁶ dat hij hiervoor zou gebruiken.

In een brief van Jozef II, gericht aan de stadsmagistraat, werd hem hiervoor toestemming verleend. Als voorwaarde werd echter wel gesteld dat de begrafenissen zo onopvallend mogelijk moesten verlopen.

Of die begraafplaats er dan uiteindelijk gekomen is, kan men tot nu toe niet met stellige zekerheid zeggen.

3. Negentiende eeuw

Toen Oostende "Koningin der badsteden" werd, bestond de Israëlitische Gemeenschap uit een dertigtal families, afkomstig uit diverse landen.

4) Joodse godsdienstige beweging die in Polen ontstond tijdens de 18de eeuw. De mannen gaan gekleed in lange zwarte jassen, laten de slaaplokken groeien en dragen soms bontmutsen en witte kousenbroeken.

5) Gouverneur ten tijde van Maria Theresia

6) In de omgeving van het huidige postgebouw

Onder hen hadden we bijv. het gezin van Alfred-William Finch, dat eerst "Cercle du Phare" en later "Hôtel du Phare" uitbaatte. Hun roots lagen in Engeland. Er waren ook heel wat Oost-Europese joden. Zij waren massaal op de vlucht geslagen na de doorvoering van de anti-semitische wetten in hun land.

- Tijdens de zomermaanden groeide het aantal gezinnen aan tot 300. Onze badstad werd druk bezocht door prominente gasten. Om er maar twee van op te noemen: de familie Rothschild van Frankfurt en baron Gerson von Bleichroder, financieel adviseur van Bismarck.

4. Twintigste eeuw

4.1. Evolutie

- Op 5 juni 1904 werd de Israëlitische Gemeente van Oostende bij K.B. erkend. Op dat moment telde ze om en bij de 150 residenten (sommige bronnen vermelden 300). Tijdens de zomermaanden noteerde men zelfs 2200 bezoekers. In 1922 ging men over tot de bouw van een synagoge.

- Alice Frey, die van joodse oorsprong was, kwam in 1914 in de Vlaanderenstraat wonen. Gedurende de Eerste Wereldoorlog had de joodse gemeenschap niet meer te lijden dan de andere Belgen. Het leven viel nadien dan ook weer vrij snel in zijn normale plooi.

- Het interbellum was voor de Gemeenschap in Oostende een echte bloeiperiode. Het aantal families verdubbelde. Er was zelfs een zondagsschooltje opgericht waar de kinderen o.a. Hebreeuws konden leren. In die tijd sloten de joodse handelaars hun winkels nog op sabbat en op de feestdagen.

Onder de talrijke joodse kunstenaars die hier verbleven, had men Felix Nussbaum⁷, Joseph Roth⁸, Stefan Zweig⁹, Hermann Kesten¹⁰ en Irmgard Keun¹¹.

Ook Albert Einstein vond in die tijd zijn weg naar onze badstad. Veel Russische, Poolse, Duitse en Oostenrijkse joden kozen Oostende als vertrekhaven naar Engeland en Amerika. Een voorbeeld hiervan was de later wereldberoemd geworden Henry Kissinger. Met zijn ouders vertrok hij op 5 augustus 1938 vanuit onze badstad naar Engeland.

- Helaas kwam aan deze bloei een einde. Met de Tweede Wereldoorlog werd de zwartste bladzijde uit de joodse geschiedenis geschreven. Hele families trokken naar Engeland,

Ame-rika... Vele mensen die hier gebleven waren, werden in 1942 gedeporteerd.

Het mag een wonder heten dat de synagoge niet verwoest werd. De enige verklaring die men hiervoor heeft, is dat de Duitsers van het bestaan ervan niet op de hoogte waren. Het gebouwtje was immers niet meteen zichtbaar, omdat er een hoge omheining voor stond.

- Na deze rampzalige periode bleven nog slechts enkele gezinnen over. Het kostte de toenmalige voorzitter, Jacques Kalter, heel wat moeite om hen ertoe te overhalen weer deel te nemen aan het religieuze leven. Deze mensen waren behalve hun bezittingen, ook hun geloof verloren ...

De Communauté droeg de synagoge over aan de stad, die sindsdien instaat voor het onderhoud.

4.2 De Gemeenschap anno 1997

- Helaas bestaat de Israëlitische Gemeenschap nog slechts uit een vijftiental mensen. Daarnaast zijn er echter heel wat personen die niet willen uitkomen voor hun joodse afkomst.

De kleine groep, o.l.v. de heer Kalter (voorzitter) en mevrouw Wulfowicz (secretaresse) levert veel inspanningen om de grote feestdagen te organiseren. Als de vergaderplaats in de synagoge niet voldoende ruim blijkt, kan men een zaal van de Sint-Jozefsparochie gebruiken.

De meeste Oostendse joden leven de voedselwetten¹² niet meer na. Wanneer er echter een gemeenschappelijke maaltijd is, ziet men er wel op toe dat alles "kosjer"¹³ is. Het eten wordt voor die gelegenheid besteld in Antwerpen of Brussel. Het bestek, de borden en de glazen zijn gemaakt van wegwerpmateriaal, zodat men zich geen zorgen hoeft te maken over de "reinheid" ervan.

7) Osnabrück 1904 - Auschwitz 1944. Verbleef vanaf 1933 in Oostende waar hij een vrij bekend geworden zelfportret maakte.

8) Schabendorf 1894 - Parijs 1939. Schrijver. Zijn grootste succes was de "Radetzky-marsch" waarin hij een realistische en kritische analyse maakte van "het oude Oostenrijk".

9) Wenen 1881 - Rio de Janeiro 1942. Belangrijkste werk: zijn autobiografie *Die Welt von Gestern*, waarin hij een beeld schetst van het oude Europa dat in WO I ten onder gaat.

10) Duist schrijver. Schreef *Die Tote von Ostende*. Hield heel veel van Oostende.

11) Berlijn 1910 - Keulen 1982. Nadat ze in de jaren dertig schrijfverbod opgelegd kreeg, emigreerde ze naar Nederland. Ze verbleef vaak in Oostende; keerde in 1940 illegaal naar Duitsland terug.

12) Het vlees van bepaalde diersoorten, bijv. van varkens, is verboden. De dieren moeten ritueel geslacht worden. Men mag geen zuivel- en vleesproducten nuttigen in één maaltijd. Men heeft een apart servies voor zuivel en voor vlees.

13) Volgens de voorschriften

- Alleen tijdens de zomermaanden kan men nog vieringen bijwonen, meer bepaald op vrijdagavond (19u30) en op zaterdagmorgen (09u30).

- Dit is al jaren zo, omdat men buiten het seizoen heel vaak moeilijkheden heeft om het vereiste "minjan" te bereiken. Een dienst kan immers pas beginnen als er minstens 10 volwassen joodse mannen aanwezig zijn. Van zodra een jongen zijn "Bar-Mitswa"¹⁴ heeft gedaan, wordt hij als volwassen gelovige beschouwd.

Het is al een hele tijd geleden dat men in de Oostendse synagoge een "Bar-Mitswa"-plechtigheid kon meemaken. In 1998 is een jongetje voor die plechtigheid naar Israël gegaan.

4.3 De verhouding met niet-joden

- De Oostendse joden zijn volledig geassimileerd en vallen absoluut niet op in het stadsbeeld. Ze krijgen omzeggens niet af te rekenen met uitingen van antisemitisme, op enkele uitzonderingen na. Sommigen vinden het blijkbaar nodig om telkens weer opnieuw hun afval te deponeren voor de synagoge. En in 1996 werd op de verjaardag van de Kristallnacht¹⁵ een sticker met een hakenkruis gekleefd op de synagoge.

- In 1967 richtte de toenmalige voorzitter van de Gemeente, Jacques Kalter, in samenwerking met bisschop Desmedt, "Geloofscontact" op. Maandelijks kwamen enkele katholieken, protestanten en Israëlieten samen. Hun doel bestond erin de samenwerking tussen de geloofsgemeenschappen te bevorderen. Helaas werd de vereniging een paar jaar geleden opgeheven.

- Toen de Israëlitische Gemeenschap op 15 juni 1986 haar 75ste verjaardag vierde, kon men onder de gasten niet alleen prominente joden aantreffen. Er waren eveneens vertegenwoordigers van de katholieke en de protestantse Kerk en bevelhebbers van de politie en de rijkswacht uitgenodigd. Ook burgemeester Goekint, samen

met enkele schepenen, en staatssecretaris Mundeleer waren aanwezig.

- Het mag wel gezegd worden dat de Gemeente heel open staat voor contact.

Geïnteresseerde groepen kunnen zonder problemen een rondleiding aanvragen.

Wie het wenst, kan ook de twee uur durende dienst bijwonen.

Ter nagedachtenis van de slachtoffers van de Air Show van 26 juli 1997 zullen bomen aangeplant worden in Israël. De plechtigheid zal doorgaan op Toe-Bi Sivat¹⁶.

(Wordt vervolgd)

14) Op de sabbat na zijn dertiende verjaardag leest de jongen een stuk voor uit de Thora en zingt hij een passage uit een van de boeken der profeten.

15) 9 november 1938. In heel Duitsland worden joden gemarteld, vermoord, naar concentratiekampen gevoerd. Meer dan 100 synagogen worden in brand gestoken; minstens 7500 winkels van joodse eigenaars worden vernield.

16) Op die dag (die midden in de winter valt) viert men het "Feest der Bomen". Bomen symboliseren terugkomend leven en worden vaak geplant ter nagedachtenis van oorlogsslachtoffers, verzetshelden,...